

Я. А. Федорко, Т. М. Яблонська

ВАРІАТИВНІСТЬ ВІДОБРАЖЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ЕМОЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ (УКРАЇНСЬКОЮ, РОСІЙСЬКОЮ, КИТАЙСЬКОЮ МОВАМИ)

Статтю присвячено вивченню особливостей перекладу емоційних одиниць у художньому творі. У роботі розглянуто художній текст як об'єкт перекладацького аналізу; встановлено роль емоційних мовних одиниць у художній літературі; досліджено застосування перекладацьких операцій для відтворення англомовних емоційних одиниць твору Агати Крісті “The Mysterious Mr. Quin” китайською, російською, українською мовами; надано лінгвістичну інтерпретацію кількісних показників результатів дослідження.

Ключові слова: художній твір, переклад, емоційне висловлювання, перекладацькі операції.

Статья посвящена изучению особенностей перевода эмоциональных единиц в художественном произведении. В работе рассмотрен художественный текст как объект переводческого анализа; установлена роль эмоциональных языковых единиц в художественной литературе; исследовано применение переводческих операций для воспроизведения англоязычных эмоциональных единиц произведения Агаты Кристи “The Mysterious Mr. Quin” в китайском, русском, украинском языках; предоставлена лингвистическая интерпретация количественных показателей результатов исследования.

Ключевые слова: художественное произведение, перевод, эмоциональное высказывание, переводческие операции.

The article deals with the problem of rendering emotive units in Belles-lettres translation. The fiction text as an object of translation analysis is considered; the role of emotive units in fiction is established; the translation operations employed

to render emotive units of Agatha Christie's "The Mysterious Mr. Quin" from English into Chinese, Russian and Ukrainian languages are regarded; quantitative indicators of obtained results are justified and their linguistic interpretation is made.

Key words: *work of fiction, translation, emotive statements, translation operations.*

Проблема відтворення засобів емотивності викликає особливий інтерес перекладознавців. У сучасній лінгвістиці та перекладознавстві емотивність залишається одним із найскладніших чинників тексту художнього твору у площині добору адекватних засобів передачі емотивного навантаження слова, виразу чи фрази, який вживає у мовленні той чи інший персонаж художнього твору. В “лінгвістиці емоцій” одним з пріоритетних напрямків є вивчення текстів, які виражають “світ емоцій”, зокрема тих засобів, за допомогою яких мовець (письменник) виражає своє ставлення до тих чи інших людей, явищ, фактів, передає свої почуття, емоції, а також засоби їх міжмовної передачі.

До вирішення проблеми відтворення окремих емотивно-експресивних компонентів мовного засобу звертаються О. Близнюк, Р. Зорівчак, В. Комісаров, С. Петров, Я. Рецкер, О. Чередниченко та ін. Також проблематика вираження емотивних засобів тексту є предметом досліджень Ю. Андрійченко, С. Гладь, Я. Гнезділової, О. Дорош, І. Синельникової, А. Цибулевської, В. Чабаненко, І. Шахновської, В. Шаховського, В. Юрченко та ін.

Актуальність роботи зумовлена тим, що в останнє десятиліття з боку лінгвістів спостерігається посилена увага до мовних засобів віддзеркалення емоційного стану людини. Реалізація цього завдання ще не повністю досліджена як в теорії комунікації, так і в теорії тексту.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням фонетичних, лексичних, лексико-граматичних, граматичних та стилістичних особливостей перекладу англомовних емоційних висловлювань українською, російською та китайською мовами, а також сучасними вимогами до художнього перекладу, коли йдеться про передачу не лише змісту оригіналу, а й про оптимальне відтворення саме стилістичних характеристик тексту.

Емотивність художнього тексту є однією з засад його існування. Відтворення емотивності англійського художнього твору засобами

української, російської мов, які володіють значною палітрою слів і виразів з емоційно-експресивним навантаженням, вважаємо дуже складним завданням для перекладача.

Основними питаннями при проведенні дослідження стали вивчення засобів, які передають позитивне та негативне емоційне забарвлення мови на лексико-граматичному рівні, тобто слів, словосполучень, речень, фразеологічних одиниць, граматичних конструкцій, які надають певному елементу висловлювання більшої виразності, підкреслюють колоритність мови з метою привернення уваги оточуючих. У зв'язку з цим **мета** започаткованого дослідження полягає в аналізі застосування перекладацьких трансформацій при передачі емоційних висловлювань у художньому тексті. Реалізації мети дослідження сприяє розв'язання таких **завдань**: **1)** розглянути художній текст як об'єкт перекладацького аналізу та встановити роль емоційних висловлювань у художній літературі; **2)** проаналізувати перекладацькі операції, що застосувалися для відтворення англomовних емоційних висловлювань у творі Агати Крісті "The Mysterious Mr. Quin" російською, українською, китайською мовами; **3)** зробити кількісний аналіз застосування перекладацьких операцій та надати лінгвістичну інтерпретацію отриманих результатів.

Матеріалом дослідження слугувала збірка оповідань Агати Крісті "The Mysterious Mr. Quin". Переклад українською та китайською мовами було здійснено автором роботи самостійно. Для аналізу перекладу російською мовою було використано переклад твору А. Ганько. Об'єм матеріалу — 412 одиниць.

Отже розглянемо художній текст як об'єкт перекладацького аналізу.

Оскільки художній переклад є витвором мистецтва слова, то його аналіз має бути підпорядкованим естетичним критеріям, де кожна його деталь повинна осмислюватися у плані виявлення ідейно-художніх настанов автора оригіналу. Починати аналіз перекладу треба не з нього самого, а з усвідомлення першотвору в його зв'язках з суспільним життям тієї країни й тієї епохи, які його породили і які в ньому відбилися. Треба також знати, яке місце посідає оригінал у творчості його автора та яку роль він відіграв у розвитку літератури.

Всі перекладацькі рішення при перекладі художнього тексту приймаються з урахуванням вузького контексту і широкого контексту

всього твору. Це стосується вибору варіантних відповідностей і трансформацій. Випадки позаконтекстуального переказу за допомогою однозначних еквівалентів рідкісні і стосуються лексики основного словникового фонду (назви тварин, рослин і т. ін.), а також реально існуючих топонімів, назв фірм і організацій.

Як засвідчує історичний досвід, художній переклад перебуває між двома крайніми принципами: він може бути дослівно точним або художньо повноцінним, при цьому далеким від оригіналу, вільною версією. Варто зазначити, що повної тотожності між оригіналом і перекладом неможливо досягти, оскільки першотвір залишається єдиним матеріальним результатом індивідуальної творчості митця слова та частиною національного мовного мистецтва. Це означає, що діалектика взаємозв'язку оригіналу й перекладу, — вважають дослідники, — полягає в тому, що переклад породжується оригіналом, залежить від нього, але водночас має відносну самостійність.

Особливу увагу слід надати емоційно забарвленій лексиці у спектрі художньої літератури.

Незважаючи на існування великої кількості наукової літератури, присвяченої проблематиці перекладу емоційних висловлювань, ця проблема завжди залишається актуальною. При її вивченні постійно будуть виникати нові рішення, висуватися все нові теорії та точки зору. Без адекватної передачі розглянутого шару лексичних одиниць у читача художньої літератури немає можливості оцінити всю емоційність і всю яскравість оригінального тексту.

В художній літературі емотивність актуалізується всіма мовними рівнями: фонетичним, лексичним, морфологічним і синтаксичним, кожен з яких має свою систему засобів вираження емоційних одиниць.

Презентація емоцій у художній літературі, на відміну від їхнього спонтанного висловлення в усному мовленні, — це свідоме вираження емоційного стану героя. За цього способу зображення емоцій автор описує не саме почуття, а зовнішні ознаки його переживання: міміка обличчя, очей, губ, пантоміміка, тембр голосу, його інтонація, жести та рухи тіла або окремих його частин. Для опису емоційних концептів у текстах художньої літератури застосовуються різні слова, у семантичній структурі яких присутній елемент, що позначає або так чи інакше стосується певної емоції. Зрозуміло, що таких слів

дуже багато — до того ж письменники, кожен у відповідності до свого власного ідіостилю, часто використовують різні слова для вираження однієї й тієї самої емоції, водночас не називаючи її.

Існує багато класифікацій застосування перекладацьких операцій при перекладі художніх творів. Систематизація перекладацьких особливостей, що була застосована при аналізі перекладацьких операцій для відтворення англійськомовних емоційних висловлювань іншою мовою, наведена нижче, а саме: до фонетичних операцій відносимо прийоми транскрипції та транслітерації.

До лексичних трансформацій: калькування, конкретизацію, генералізацію, лексичну заміну, лексичне додавання та опущення.

До лексико-граматичних операцій: антонімічний переклад, компенсація, прийом цілісного перетворення, прийом смислового розв'язку.

Грамматичними операціями слід вважати: перестановку (морфологічну, синтаксичну) та структурну заміну.

У ході дослідження було зазначено, що при перекладі художніх текстів перекладачі використовували комплексні перекладацькі трансформації, для того щоб досягти адекватного перекладу.

Результати аналізу матеріалу дослідження продемонстрували, що перекладацькі операції на практиці в “чистому” вигляді зустрічаються рідко — зазвичай вони поєднуються одна з одною, приймаючи складний, комплексний характер.

Наведемо приклад застосування комплексів трансформацій при перекладі висловлювання *Sir, I'm really, really, really, really sorry, Sir...* — *Чорт, забирай, сер, мені дуже шкода...* ми використовуємо комплексні прийоми на лексичному рівні та граматичному рівнях (лексичне додавання: *Чорт забирай* та трансформацію перестановки звертання *Sir* з початку в середину речення).

Комплексний характер мають перекладацькі операції у наступному прикладі: *His plans were bold and fiery, and his conceptions glowed with barbaric luster!* — *Каждый его замысел был смел и необычен и воплощался с варварской роскошью!* Перш за все ми бачимо, що англійський іменник “plans” множини трансформовано в російський іменник “замысел” однини. Словник дає наступні варіанти відповідностей англійського прикметника “fiery”: огненный, пылающий, жгучий, горячий, вспльчивый [10], але жоден з них не підходить за умова-

ми контексту. Перекладач замінює англійський прикметник “fiery” російським прикметником “необычен”. Характерне для англійської мови використання “парних” синонімів (“plans” — плани, замысли; “conceptions” — замысли, мысли), що є нетиповим для російської мови. Перекладач використовує опущення — опускає прикметник “conception”, вважаючи його семантично надлишковим. Для англійського дієслова “glow” словник дає наступні варіанти відповідностей: светиться, накаливаться, тлеть, сгорать, пылать [10] — жоден з цих варіантів не відповідає контексту, тому перекладач замінює англійське дієслово “glow” російським дієсловом “воплощался”. Таким чином, при перекладі цього речення застосовано перекладацькі операції структурної заміни та лексичні заміни.

Комплексність перекладацьких операцій присутня і у відтворенні емоційних виразів китайською мовою. При перекладі виразу *Oh my god!* — 我的天啊! *Wǒ de tiān a!* було застосовано опущення вигуку “Oh”, а також використано операцію лексичної заміни — *Боже* замінюється на більш ширше поняття 天tiān (небо), що пов’язано з культурою Китаю, де релігія тісно пов’язана з філософією. Слід зауважити, що багато китайців не вважають себе послідовниками будь-якої певної релігії.

У дослідженні особливостей перекладу у мовних парах англійська — російська, англійська — українська мови найнижчі показники на фонетичному рівні. Застосовувалися перекладацькі операції транскрипції та транслітерації, як правило використовувалися при перекладі емоцій сміху: *Ha-ha-ha!* — *Ха-ха-ха!* — *Ха-ха-ха*; при перекладі власних імен — *You are right, Mr. Kean!* — *Вы правы, мистер Кин!* — *Ви маєте рацію, мистер Кин* ; *For Christ’s sake, Ayris!* — *Ради всего святого, Айрис!* — *Заради Бога, Айрис!*; назви планети — *You Jupiter, you’re right!* — *Клянусь Юпитером, ты прав!* — *Я клянусь тобі Юпитером, ты маешь рацію!* Переходячи до порівняння фонологічних систем російської, української та англійської мов, потрібно розуміти, що вони відносяться до однієї індоєвропейської мовної сім’ї. Це пояснює їх схожість в системах вокалізму і консонантизму. Але російська та українська мови належать до східнослов’янської групи, а англійська, в свою чергу, до германської, що пояснює їх відмінність.

Дослідження кількісних показників на фонологічно-фонетичному рівні. Матеріал дослідження у парі англійська — російська продемон-

стрував такі лексичні засоби перекладу: лексичні заміни (12,04 %), додавання (21,11 %), опущення (11,07 %).

У парі англійська — українська, як і у російській мові, переважають лексичні засоби перекладу: лексичні заміни (13,07 %), додавання (20,82 %), опущення (10,74 %). Найвищий показник серед цих операцій — це лексичне додавання, що в черговий раз підкреслює лексичне багатство, різноманітність та поетичність української та російської мов. Наприклад: *You have never heard of him?! — Вы что, хотите сказать, что никогда о нем не слышали? — Невже вы хотите мне сказать, что никогда про нього не чули?; Well, you should be ashamed of yourself! — Тебе должно быть стыдно. Стыдно за все это! — Тобі повинно бути соромно, соромно за свої дії!* Ізоморфний результат найвищих показників перекладацьких операцій на лексичному рівні в українській та російській мовах пояснюється їх приналежністю до однієї групи східнослов'янських мов. Вони мають значну структурну схожість на рівні словникового складу мов.

Лексико-граматичні перекладацькі операції займають також значне місце у дослідженні. Вони склали 27,61 % у парі англійська — російська мови та 25 % у парі англійська — українська. Найчастіше застосувалася трансформація цілісного перетворення: *Blue devil! — Скука! — Худьга!; Come on, man! — Да бросьте вы! — Облиште!; I am run down! — Я выдохся! — З мене все! — ці трансформації пов'язані з тим, що у кожній мові є свої особливі стійкі вирази, які неможливо дослівно перекласти іншими мовами, тому перекладач знаходить схожі за змістом і структурою вирази, які будуть зрозумілі та типові для культури мови перекладу.*

Типологічно подібним для перекладу з англійської на інші мови (російську, українську, китайську) був факт застосування різних комунікативних типів речення для вираження емоцій: окличні, питальні розповідні. Слід відмітити, що чим вищий ступінь емоційного напруження в тексті оригіналу, тим вищий ступінь дезорганізації синтаксичної структури у перекладі. Перерваність, повтори, незакінченість синтаксичних конструкцій характерні для високої концентрації емоцій. У дослідженні комунікативних типів емоційних висловлювань зустрілися такі приклади: *Oh my God! — Боже ж мой! — Боже ж мій! — 我的天啊! Wǒ de tiān a!; Well, well, well. — Ну и ну! — Так, так! — 好吧, 好吧! Hǎo ba, hǎo ba!; I feel ill... — Мне плохо... — Мені нездужає... — 我心疼... Wǒ xīntǔng...*

Високий показник такої граматичної операції перестановки (13,44 % — англійська — російська, 11,90 % — англійська — українська) пов'язан із тим, що у російській та українській мовах слова у реченні можуть розташовуватися в будь-якому порядку, в залежності від задуму мовця. В англійській мові такого немає: чітко фіксований порядок слів, який не можна порушувати, він диктує умови структурної побудови. Наприклад: *That must have been.* — *Иначе быть не может!* — *Инакше не може бути!*; *Oh, my God!* — *О, Боже!* — *Боже ж мій!*; *I can't believe it!* — *Поверить не могу!* — *Не могу повірити!*

При аналізі застосування граматичних операцій при перекладі емоційних висловлювань було виявлено значну кількість структурних заміни. Саме розбіжності в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій і становлять основні проблеми при перекладі. Наприклад: *Lord have mercy!* — *Господи, помилуй!* — *Господи, помилуй!* — конструкція іменник + аналітична форма дієслова “have mercy” замінюється на синтетичну форму дієслова (укр.) помилуй; (рос.) помилуй; *My feelings are hurt...* — *Це мене зачінає.* — *Это меня задевает.* — заміна пасивної форми мови оригіналу на активну форму варіанту перекладу.

Одне з завдань дослідження стосується також перекладу англо-мовних емоційних висловлювань китайською мовою. Розглянемо найчастіші випадки застосування перекладацьких операцій: лексичні трансформації — 48,39 % — це пояснюється тим, що одній лексичній одиниці китайської мови відповідає кілька слів англійської. Китайські слова утворені способом словоскладання, і в силу особливостей своєї внутрішньої структури вони більш конкретно характеризують призначення предмета у китайській ментальності, наприклад: *Oh yes! Well, of course!* — 哦, 是的! 好吧, 当然 *У, shì de! Hǎo ba, dāngrán!; you can do better than this guy!* — 你应该得到最好的, 我的女孩! *Nǐ yīnggāi dūdao zài hǎo de, wǒ de nǚhái!; I hope so!* — 我希望如此! *Wǒ xīwàng rúcì!;* граматичні трансформації — 41,93 %, це зумовлено тим, що китайська мова належить до групи ізолюючих мов — слова в реченні зв'язуються не за допомогою зміни самих слів, а за рахунок порядку слів у реченні. Наведемо приклад застосування перестановки при перекладі китайською мовою: *What's got into you?* — 是什么找到你的? *Shì shǔnme zhǎodao nǐ de?* (означення в китайській мові завжди передують означеному слову); *Leave me alone!* — 有遗憾! *Yǒu yihan!; What the hell are*

you talking about? — 你在说什么? *Nǐ zai shuō shūnme?* (місце обставин у китайській мові — до присудка).

Один і той самий ієрогліф може використовуватися і як іменник, і як прикметник, і як дієслово, в різних контекстах і словотвірних поєднаннях — ця характеристика китайської мови пояснює високий показник трансформації структурної заміни, наприклад: *I don't give a damn!* — 我想吐! *Wǒ xiǎng tǔ!*; *I haven't got a clue!* — 我不知道! *Wǒ bù zhīdao!*; *What a pity!* 真可惜! *Zhēn kěxī!*; *What comes around, goes around!* — 与人方便, 自己方! — питальний займенник “what” замінюється сполучником “与”.

У ході проведення дослідження вдалося дійти наступних висновків :

1) проблема художнього перекладу — проблема точності і вірності. При перекладі перед перекладачем постає проблема вибору коректного варіанту перекладу з урахуванням стилістичної виразності слів та зворотів різних мов;

2) при перекладі творів з англійської українською, китайською чи російською мовами виникають проблеми, пов'язані із відмінностями в структурі мов, номенклатурі граматичних категорій, форм та конструкцій відображення змісту;

3) типологічно спільним для досліджуваних мовних пар є використання перекладацьких операцій для відтворення англомовних емоційних одиниць на фонетичному, лексико-граматичному та граматичному рівнях. У мовних парах англійська — російська та англійська — українська мови типологічно схожими є усі операції при перекладі, що пояснюється приналежністю української і російської мов до групи східнослов'янських мов, вони мають значну структурну схожість на рівні словникового складу, фонологічному та граматичному рівнях. Порівнюючи результати дослідження цих мовних пар із парою англійська — китайська показники значно відрізняються, бо китайська мова має мало спільного з російською та українською мовами, вони відрізняються на всіх рівнях мови;

4) здатність слова набувати додаткових експресивних або стилістичних відтінків, які накладаються на основне значення слова у процесі комунікації і надають йому певного типу, колориту, називається конотацією. Якщо формальні параметри слова, його граматичну структуру та основне лексичне значення можна ототожнювати з його

“тілом”, то конотація — це той “дух”, який дозволяє слову ожити і отримати свій неповторний “присмак” як ізольовано, так і в кожній окремій ситуації, у кожному контексті. Для передачі емотивно-оцінного компонента значення кожна мова використовує свої можливості і засоби: російська та українська мови — за рахунок повторів, лексичних додавань, арсенал же засобів китайської мови дещо скромніший, що, ймовірно, відображає і менталітет її носіїв, зокрема притаманну їм емоційну стриманість;

5) кожна досліджувана мова мала свої конкретно мовні засоби вираження емоційності та їх переклад. Можемо зазначити такі особливості перекладу українською та російською мовами: перестановки — згідно з нормами зазначених мов; цілісні перетворення — вирази типові для конкретних мов перекладу; структурні заміни — через розбіжність граматичних категорій, форм і конструкцій. Особливості перекладу у парі англійська — китайська пояснюються тим, що китайська мова належить до групи ізолюючих мов — це означає, що слова в реченні зв’язуються не за допомогою зміни самих слів, а за допомогою порядку слів у реченні.

Перспективним вважаємо подальше дослідження відтворення перекладацьких операцій емоційних висловлювань в художній літературі.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Болотов В. И. Эмоциональность текста в аспектах языковой и неязыковой вариативности / В. И. Болотов. — Ташкент : Фан, 1981. — 116 с.
2. Левик В. В. О точности и верности // Перевод — средство взаимного сближения народов / В. В. Левик. — М., 1987. — 176 с.
3. Лю Мицин. О различии лексической семантики английского и китайского языков: сборник статей. — Шанхай, 1990.
4. Мечковская Н. Б. Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков / Н. Б. Мечковская. — М., 2001. — 215 с.
5. Мягкова Е. Ю. Эмоциональная нагрузка слова и её проявление в материалах ассоциативного эксперимента / Е. Ю. Мягкова // Психолингвистические исследования в области лексики и фонетики. — Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1981. — 160 с.
6. Шаховский В. И. Эмотивный компонент значения и методы его описания / В. И. Шаховский. — Волгоград : ВГПИ, 1983. — 94 с.
7. Шаховский В. И. Эмоции — мысли в художественной коммуникации / В. И. Шаховский // Языковая личность : социолингвистические и эмотивные аспекты. — Волгоград; Саратов, 1998. — 93 с.

8. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : монография / В. И. Шаховский. — М. : Гнозис, 2008. — 416 с.
9. Werlich E. A Text Grammar of English / E. A. Werlich. — Heidelberg : Quelle & Meyer, 1976. — 190 p.
10. Лексикографічне джерело [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.multitran.ru/>.

REFERENCES

1. Bolotov V. I. Emocional'nost' teksta v aspektah yazykovoj i neyazykovoj variativnosti / V. I. Bolotov. — Tashkent : Fan, 1981. — 116 s. [in Russian].
2. Levik V. V. O tochnosti i vernosti. // Perevod — sredstvo vzaimnogo sblizheniya narodov / V. V. Levik. — M., 1987. — 176 s. [in Russian].
3. Lyu Micin. O razlichii leksicheskoy semantiki anglijskogo i kitajskogo yazykov. Sbornik statej. — SHanhaj, 1990. [in Russian].
4. Mechkovskaya N. B. Obshee yazykoznanie. Strukturnaya i social'naya tipologiya yazykov. / N. B. Mechkovskaya — M., 2001. — 215 s. [in Russian].
5. Myagkova E. YU. EHmocional'naya nagruzka slova i eyo proyavlenie v materialah asociativnogo ehksperimenta / E. YU. Myagkova // Psiholingvisticheskie issledovaniya v oblasti leksiki i fonetiki. — Kalinin : Kalin. gos. un-t, 1981. — 160 s. [in Russian].
6. Shahovskij V. I. EHmotivnyj komponent znacheniya i metody ego opisaniya / V. I. Shahovskij. — Volgograd : VGPI, 1983. — 94 s. [in Russian].
7. Shahovskij V. I. Emocii — mysli v hudozhestvennoj kommunikacii / V. I. Shahovskij // Yazykovaya lichnost' : sociolingvisticheskie i ehmotivnye aspekty. — Volgograd-Saratov, 1998. — 93 s. [in Russian].
8. Shahovskij V. I. Lingvisticheskaya teoriya ehmocij : Monografiya / V. I. Shahovskij. — M. : Gnozis, 2008. — 416 s. [in Russian].
9. Werlich, E. A Text Grammar of English / E. A. Werlich. — Heidelberg : Quelle & Meyer, 1976. — 190 p. [in English].
10. LEKSYKOHRAFICHNE DZHERELO [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu do resursu: <https://www.multitran.ru/>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.09.2018